

УДК 327 (55) : 327 (100) «20»

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.4.226>

Володимир Дубінський*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ІРАНУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ: ПІДХОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація: У статті визначені та проаналізовані основні напрями зовнішньої політики Ісламської республіки Іран в умовах сучасного геополітичного становища країни. Звернуто увагу на «теорію освітніх просторів», яка допомагає охарактеризувати вплив країн-лідерів на ситуацію у світі й певному регіоні, у тому числі пов'язану з інтересами Ірану. Акцентується на системі відносин з країнами західного світу, євразійського простору та ісламського світу. В дослідженні окрему увагу приділено російсько-іранським відносинам, пов'язану з подіями російсько-української війни, що почалася 24 лютого 2022 р. Водночас проаналізовано еволюцію змісту зовнішньої політичної доктрини Ірану кінця ХХ – початку ХХІ ст. У роботі визначено й охарактеризовано механізми реалізації концепцій зовнішньої політики Ірану у взаєминах з різними державами світу, виокремлено перспективи їх розвитку.

Ключові слова: Ісламська республіка Іран, зовнішня політика, концепція, ісламізація, «теорія освітніх просторів», мусульманська община, шиїзм, геополітика, «експорт Ісламської революції»

Упродовж останніх десятиліть Іран залишається однією із провідних геополітично впливових країн у регіоні Близького та Середнього Сходу, чим пояснюється увага до цієї країни зі сторони міжнародної спільноти. Особливо вона зростає після російського повномасштабного вторгнення на територію України 24 лютого 2022 р., коли нове іранське керівництво на чолі з І. Раїсі активізувало зовнішньополітичну діяльність спрямовану на посилення ролі Ірану як регіонального лідера. Водночас антизахідна риторика й надалі залишається наріжним каменем цієї політики. Усе це штовхає Іран на створення з Росією і Китаєм т.зв. антизахідної коаліції, яка в перспективі матиме у собі загрозу зміцнення позицій Росії та виведення її з міжнародної ізоляції.

Самі ж відносини між Іраном і західними країнами вже традиційно характеризуються високим ступенем напруженості. Із часів Ісламської революції 1979 р. лідери країни постійно демонструють свою антизахідність. Особливо це стосується ставлення до США, що у нинішній іранській стратегічній доктрині отримали репутацію безкомпромісного загарбника. Щодо відносин України та Ірану, то за останні 30 років вони пройшли шлях від амбітного партнерства до суцільного колапсу.

Усе це спонукає сучасних науковців та експертів по-новому розглядати й оцінювати зовнішню політику Ірану в умовах сучасних геополітичних викликів з метою вироблення Україною ефективної зовнішньої політики щодо цієї країни, з урахуванням усіх чинників, які на неї впливають.

* Дубінський Володимир Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0661-6802>; e-mail: dubinskyw@kpmu.edu.ua

У сучасній українській науковій літературі, дослідженню питань, пов'язаних із зовнішньою політикою Ірану не надавалося значної уваги. Серед вітчизняних науковців, у працях яких ця проблема знаходила своє часткове або дотичне вивчення, слід виділити роботи О. Андросовича, О. Ауліна, П. Варбанця, П. Сіновець, К. Чумак. Так, О. Андросович та О. Аулін у своїх дослідженнях звертають увагу на релігійні та соціокультурні чинники, що впливають на зовнішню політику країн Близького та Середнього Сходу¹. У статті П. Сіновець розкрито процес реалізації іранської ядерної програми та реакцію на неї міжнародної спільноти². П. Варбанець досліджував політичний режим сучасного Ірану та намагався визначити його місце у загальній типології політичних режимів країн Ісламського світу³. Американсько-іранські відносини періоду президентства в США Дж. Буша-молодшого знайшли висвітлення у статті К. Чумак⁴.

Серед закордонних досліджень варто назвати праці А. Алієва⁵, В. Гулевича⁶, а також Ф. Ларабі та Н. Алізера⁷. Однак і в цих роботах досліджувалися лише окремі аспекти сучасної іранської зовнішньої політики.

З огляду на вищезазначене, маємо *на меті* дослідити основні напрями еволюції зовнішньої політики сучасного Ірану в контексті сьогоденних геополітичних викликів. Задля досягнення вищезазначеної мети, ми намагатимемося вирішити такі завдання:

- розкрити сутність геополітичних змін, які впливають на зовнішню політику сучасного Ірану;
- з'ясувати основні цивілізаційно-культурні та політичні засади, на яких базується зовнішня політика Ірану сьогодні;
- визначити ключові напрями зовнішньополітичної орієнтації Ірану наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Характеризуючи сучасну загальносвітову міжнародну систему, один із відомих мислителів сучасності С. Хантінгтон зазначав, що людство буде поступово відходити від однополюсного світу до формування багатопольнової системи. Вона, на його думку, буде складатися з кількох великих, приблизно рівних за силою держав, які співпрацюватимуть і конкуруватимуть одна з одною, утворюючи різні альянси. Тим більше, у кожній з визначених систем наймогутніші її учасники будуть зацікавлені в її збереженні⁸.

¹ Андросович О. Фактор ісламу у розвитку гендерних відносин на Близькому та Середньому Сході у ХХ – на початку ХХІ ст. // Гілея: науковий вісник. 2012. Вип. 60 (№ 5). С. 272-277; Аулін О. Соціокультурні парадигми модернізації ісламського світу // Іслам в його проявах і трансформаціях. 2010. Спецвип. 2010-1. С. 77-83.

² Сіновець П. Міжнародні колізії навколо іранської ядерної програми // Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України. Київ: Фоліант, 2008. С. 320-327.

³ Варбанець П. Типологія політичних систем сучасних держав Ісламського світу // Дослідження світової політики. 2007. Вип. 38. Ч. 1. С. 132-153.

⁴ Чумак К. Іран у зовнішній політиці адміністрації Дж. Буша-молодшого // Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. Соціологія і політичні науки. 2014. Т. 19. Вип. 1 (20). С. 133-138.

⁵ Алієв А. Іран vs Ірак: история и современность. Москва: МГУ, 2002. 199 с.

⁶ Гулевич В. Ирано-саудовское противостояние в регионе Персидского залива // Международная жизнь. 2012. № 2. С. 8-14.

⁷ Larrabee F.S., Alireza N. Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East // RAND Corporation Santa Monica USA, 2013. P. 18-26.

⁸ Chaundary A. Interview with Sam Huntington/ Islamica Magazine, 2006. URL: <http://www.commongroundnews.org/article>

Зазначені ідеї згодом стали основою т.зв. теорії «великих просторів», яка є досить популярною в контексті пояснення сучасних геополітичних процесів.

Зазвичай, як показує політична практика, «великий простір» формується найбільш потужною державою, що претендує на роль регіонального лідера і тим самим прагне поставити під свій контроль як основні фінансові потоки, так і обіг товарів та послуг інших більш слабких в економічному плані країн регіону. Для забезпечення регіонального лідерства державам, які претендують на цю роль, необхідно, насамперед, досягти неформального політичного домінування, що в ідеалі поєднується з перевагами культурно-цивілізаційного й інформаційного характеру.

На сьогодні у світі існує низка країн, які претендують на роль лідерів «великих просторів». До них, зокрема, відносять США, як найбільш сильного лідера, який об'єктивно домінує серед країн західного світу; КНР, яка на сьогодні активізувала свою політику на Євразійському просторі, через впровадження низки економічних і геополітичних проєктів, найбільший з яких було започатковано у 2013 р. – «Один пояс, один шлях».

Щодо ісламських країн, на початок XXI ст. сформувалися три потужні держави, які претендували на роль регіональних лідерів. Це Королівство Саудівська Аравія, Туреччина та Ісламська республіка Іран (ІРІ). Щодо останньої, то її вплив на ісламський регіон посилювався після низки революцій, які охопили більшість країн регіону, починаючи з 2010 р. й отримали назву «Арабська весна». У тодішніх умовах радикалізації у цих країнах суспільних настроїв Іран заявив про себе, як країну, що є єдиним захисником інтересів мусульман шіїтського віросповідання.

Наступним етапом важливих геополітичних змін, які вплинули на зовнішню політику сучасного Ірану, стало російське повномасштабне вторгнення на територію України, що розпочалося 24 лютого 2022 р. і загалом призвело до зміни геополітичної ситуації не лише в Євразії, але й у всьому світі. Воно продемонструвало всю слабкість сучасного світового порядку. Водночас виявилось, що основоположні міжнародно-правові норми, а саме: право людства, націй і народів на існування, розвиток, мир, суверенітет, самозахист, самовизначення, рівність, свободу, справедливий світопорядок, на практиці не працюють. Сучасне міжнародне право та спеціально створені для його дотримання міжнародно-правові організації, починаючи з ООН, не гарантують ніякої безпеки країнам світу. А відповідно, це дає нам підстави констатувати, що у сучасній міжнародній політиці й надалі головну роль відіграватиме чинник сили.

З іншого боку, ця війна засвідчила, що в сучасних реаліях практичні зовнішньополітичні дії країн часто розбігаються із задекларованими ними основними зовнішньополітичними принципами та цінностями, що призводить до непрогнозованості цієї політики, а відповідно і зменшення рівня довіри до таких країн та їхніх керівників, які ще більше ускладнюють і без того напружені відносини між країнами світу.

Сучасній зовнішній політиці Ірану притаманні всі вищезазначені характеристики. Тут слід зауважити, що після перемоги Ісламської революції 9-11 лютого 1979 р. та проголошення 1 квітня того ж року ІРІ, все іранське суспільство було піддане тотальній ісламізації з метою створення єдиної мусульманської общини – умми. Новостворена іранська державотворча доктрина ґрунтувалася на концепції ісламської влади, що була розроблена лідером держави аятолою Р. Хомейні та викладена в його книзі «Ісламська

влада: правління богослова-правника»⁹. Характерною рисою цієї концепції була ідея богообраності іранського народу під керівництвом мудрого керівника – носія божої благодаті. У своїх поглядах Р. Хомейні поєднав ідею мусульманської єдності з уявленнями про особливу місію мусульман, месіанську роль шіїтського ісламу в Ірані.

Вищезазначені положення стали основою сучасної зовнішньої політики Ірану, сутність якої полягає у протидії всім проявам пригнічення та несправедливості, та формування другого важливого принципу ісламської революції, який слідом за принципом «ні Захід, ні Схід – Іслам» визначили її глобальні виміри. Вищевказані принципи найбільш повно втілені у гаслі революції «Незалежність» (естеглал). Розкриваючи сутність цього гасла, іранські лідери заявляють, що їхня країна ніколи не була колонією й під «незалежністю» ними розуміється перш за все вільна та ініціативна політична воля, яка, з одного боку, є нормою участі Ірану в міжнародних справах, з іншого боку, забезпечує незалежність країни від впливу наддержав¹⁰. У сучасній дипломатії ІРІ ця особливість зовнішньої політики виявилася у формуванні дипломатичної лінії Тегерану щодо вирішення двохсторонніх, регіональних та світових проблем.

Концепція зовнішньополітичної доктрини Ірану була найбільш повно відображена в прийнятій 15 листопада 1979 р. Конституції ІРІ¹¹. У ній присвячено десятий розділ під назвою «Зовнішня політика», який складається з чотирьох статей (ст. 152-155). Так, у ст. 152 викладені основні принципи зовнішньої політики ІРІ, зокрема зазначається, що «Зовнішня політика Ісламської Республіки Іран заснована на запереченні всіх сфер і територіальної цілісності, захисті прав усіх мусульман і неприйняттю на себе будь – яких зобов'язань гегемонічних держав (до яких перш за все відносилися СРСР і США – *Авт.*), на мирних взаємовідносинах з державами, які не мають ворожих намірів стосовно Ірану»¹².

Важливе значення для розуміння особливостей зовнішньої політики ІРІ, як інструмента для реалізації його «всесвітньої місії», має ст. 154, в якій визначена основна зовнішньополітична мета ІРІ – «благоженство (са'адат) людини», що реалізується для кожного жителя планети, і право всякого народу на «незалежність, свободу, владу істини і справедливості»¹³.

Крім того, в основу зовнішньої політики Ірану була покладена ідея «експорту революції», що виходила з розробленої аятолою Хомейні монової шіїтської ідеології, а також була своєрідним прикриттям геополітичних амбіцій Ірану, спрямованих на досягнення статусу регіонального лідера на Близькому та Середньому Сході. Під гаслами захисту пригнічених мусульманських народів Тегеран почав вести активну діяльність у міжнародних організаціях і недержавних проєктах, основним завданням яких було об'єднання мусульман й активізація їх на боротьбу проти засилля США в Перській затоці¹⁴. Ця зовнішня політика отримала в регіоні широку міжнародну підтримку саме з боку

⁹ Іслам: релігія, общество, государство: сб. статей. Москва, 1984. С. 30-31.

¹⁰ Ibid. С. 203.

¹¹ Конституція Ісламської Республіки Іран. URL: https://publicofficialsfinancialdisclosure.worldbank.org/sites/fdl/files/assets/law-library-files/Iran_Constitution_en.pdf

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Алиев А. Иран vs Ирак: история и современность. Москва: МГУ, 2002. С. 102.

шиїтів, оскільки вони у більшості країн ісламського світу склали найбільш безправну частину населення і тому виявилися сприйнятливими до закликів, що лунали під час іранської революції.

Слід також зазначити, що для реалізації своїх зовнішньополітичних цілей ІРІ має саму потужну в регіоні Перської затоки економіку та армію, а також значний людський потенціал, який, станом на 2010 р., складав 72 млн. осіб, половину з яких становила молодь до 20 років¹⁵. Крім того, Іран контролює стратегічно важливі транспортні комунікації та виходи до Перської затоки. Поряд із цим, керівництво країни намагалося зберегти за нею другу позицію в системі ОПЕК до 2015 р. (7% виробництва та експорту нафти на світових енергетичних ринках), посісти перше місце до 2025 р. в економіці, науці і технологіях у регіоні загалом, стати «ісламською Японією»¹⁶.

У цілому, якщо охарактеризувати досвід експорту ісламської революції в інші країни, і перш за все в ісламський світ, то він здійснювався різноманітними засобами: воєнним насиллям в Іраку, Лівані, Афганістані, напіввоєнними, охоплюючи терор і підірвану діяльність (Саудівська Аравія, Кувейт, Бахрейн, Об'єднані Арабські Емірати), а також мирним шляхом пропагування ісламу в Туреччині, Пакистані, Омані, Дубаї тощо. У результаті цієї політики Іран опинився у фактичній ізоляції не тільки з боку США та країн Заходу, а й навіть країн – учасників Руху неприєднання. Усе це спонукало іранське керівництво періодично суттєво корегувати свою зовнішньополітичну доктрину.

Зокрема, у період президентства ІРІ А.А. Хашемі-Рафсанжані (1989-1997 рр.) було розроблено нову концепцію зовнішньої політики Ірану. На відміну від попередньої, вона відзначалася своєю поміркованістю, так з неї були вилучені найбільш радикальні, пов'язані з «експортом ісламської революції», положення. Вони були замінені прагненнями проводити духовно-культурну пропаганду ісламу й активізувати економічну співпрацю. Аятола Алі Хаменеї щодо цього зазначав, що Іран «іде по шляху творчого будівництва і відновлення своєї економіки», а «ісламська умма прагне отримати віру в себе, свою релігійну гідність і незалежність»¹⁷.

Фактично Рухолла Хаменеї започаткував період прагматичної дипломатії в історії сучасного Ірану. Ця політика загалом була спрямована на вихід країни з міжнародної ізоляції, через пошук спільних інтересів із сусідніми країнами. Крім того, сама зовнішньополітична діяльність було переорієнтовано з «експорту революції» на забезпечення власної внутрішньої безпеки та територіальної цілісності Ірану, а також підтримку добросусідських відносин із державами, які межують з ним. Особливо ця політика активно реалізовувалася після приходу до влади в 1989 р. А.А. Хашемі-Рафсанжані.

Наступний президент країни М. Хатамі (1997-2005 рр.) запропонував концепцію «діалогу цивілізації», що була структурована на три рівні:

¹⁵ Сердак С. Управлінсько-регуляторні аспекти розвитку людських ресурсів в умовах глобалізації. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2012. С. 207.

¹⁶ Іран в мировой политике. XXI век / [М.С. Каменева, И.Е. Федорова и др.]; под ред. Н.М. Мамедова. Москва: Издатель Воробьев А.В., 2017. С. 201.

¹⁷ Shanahan R. «Iranian foreign policy under Rouhani» / Sydney NSW 2000 Australia/Lowy Institute for International Policy / February 2015. 3 p. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/188299/iranian-foreign-policy-under-rouhani.pdf>

- усередині ісламського світу;
- між ісламською та західною (християнською) цивілізаціями;
- між ісламом й іншими цивілізаціями і конфесіями.

На його думку, діалог у межах світу ісламу повинен вестися задля повернення «до спільного ісламського дому» всіх мусульманських народів і створення «ісламського громадянського суспільства». М. Хатамі також став першим із президентів ІРІ, який запропонував пошук діалогу та примирення між шіїтами і сунітами. Однак, незважаючи на всі ці, на перший погляд, миролюбні ініціативи, головною метою ІРІ за президентства М. Хатамі й надалі залишалося досягнення Іраном регіонального лідерства.

Активній реалізації цієї політики завадили трагічні події 11 вересня 2001 р. у США. Після них більшість країн регіону, як і США, посилили свій тиск на Іран. Як результат, у керівництві Ірану знову почали отримувати підтримку сили, що пропагували ідею відновлення політики «експорту революції».

На той період серйозною перевагою іранської моделі стало те, що будучи фактично незалежним від Заходу, зокрема від США, Іран демонструє високий рівень інтегрованості своєї економіки у світову систему господарювання, а також незалежність у зовнішній політиці, особливо у виборі засобів і методів реалізації своїх інтересів на світовій арені.

Слід звернути увагу, насамперед, на Іранську ядерну програму, зокрема, за підтримки російської компанії Росатом, в іранському місті Бушер 12 вересня 2011 р. був відкритий перший атомний реактор¹⁸. У листопаді того ж року МАГАТЕ висловило занепокоєння щодо можливої розробки Іраном ядерної зброї¹⁹. У відповідь іранське керівництво звинуватило МАГАТЕ у прозахідному ухилянні та пригрозило припинити співпрацю з цією організацією²⁰.

У період президенства Х. Рухані (2013–2021 рр.) Іран намагався продовжити політику примирення із західними країнами. У 2015 р. відбулося підписання Спільного всеосяжного плану дій (СВПД). Цей договір у форматі 5+1 (постійні члени радбезу США, Великобританія, Франція, Китай та Росія + Німеччина) з Іраном передбачав згортання іранської ядерної програми в обмін на поступове зняття санкцій із Тегерана міжнародною спільнотою²¹. Це відкрило шлях до налагодження економічної співпраці Ірану з європейськими країнами. Так, на початку 2016 р. іранська делегація на чолі з Х. Рухані вирушила з офіційними візитами до Італії та Франції. Фактично це був перший візит президента Ірану до Європи за 16 останніх років²². Під час нього, в Італії було укладено договори щодо будівництва нафтогонів вартістю \$4–5 млрд. із компанією «Saipem», угоди

¹⁸ Bushehr NPP to be brought to full capacity by year-end. URL: https://web.archive.org/web/20130521035806/http://english.ruvr.ru/2012_11_29/Bushehr-NPP-to-be-brought-to-full-capacity-by-year-end/

¹⁹ Kerr Paul. Iran's Nuclear Program: Tehran's Compliance With International Obligations. Congressional Research Service. URL: <https://webcitation.org/6J680TT5R?url=http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/R40094.pdf>

²⁰ Ibidem.

²¹ Сіновець П. Міжнародні колізії навколо іранської ядерної програми // Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України. Київ: Фоліант, 2008. С. 322.

²² Hassan Rouhani in first Europe visit by Iranian president in 16 years. URL: <https://web.archive.org/web/20160126084649/http://www.theguardian.com/world/2016/jan/25/hassan-rouhani-in-first-europe-visit-by-iranian-president-in-16-years>

на суму до 5,7 млрд. зі сталеливарним підприємством Danieli, виділено €4 млрд. на реалізацію інфраструктури проєктів з «Condotte d'Acqua». У Франції було підписано численні угоди й анонсовано про створення спільних підприємств. Зокрема, було підписано угоду на придбання 118 літаків Airbus, серед них: 73 далекомагістральних і 45 середньомагістральних, у тому числі A380²³. Оцінки вартості цієї угоди коливалися в межах \$16–27 млрд. Автовиробник PSA Peugeot Citroen погодився створити разом з іранською Khodro спільне підприємство з виробництва автомобілів і вантажних машин неподалік Тегерана. На цей проєкт французька сторона погодилася інвестувати €400 млн. Окрім того, фірма Vinci повинна була розробити та побудувати нові термінали в іранських аеропортах Машхаду та Ісфахану²⁴.

Однак у 2018 р. тогочасний президент США Д. Трамп у руслі своєї ізоляціоністської політики ініціював вихід Вашингтона із СВПД, внаслідок чого через деякий час Тегеран також відмовився від виконання її умов. 2 січня 2021 року влада Ірану офіційно повідомила Міжнародне агентство з атомної енергії про намір збагачувати уран до 20%. 7 січня того року в інтерв'ю державній телерадіомовній корпорації ІРІБ офіційний представник Організації атомної енергії Ірану Б. Камальванді заявив, що Іран спроможний довести збагачення урану до 90%²⁵.

На сьогодні, за даними агенції Reuters, іранська влада почала масове накопичення можливостей зі збагачення урану, використовуючи центрифуги на підземному заводі в Натанзі²⁶, тим самим значно наблизившись до виготовлення ядерної зброї. 7 вересня 2021 р. МАГАТЕ опублікувала звіт, в якому повідомляється, що впродовж останніх трьох місяців Іран збільшив запаси збагаченого до 60% урану в чотири рази – із 2,4 кг до 10 кг, а запаси урану, збагаченого до 20%, збільшилися на 21 кг. У свою чергу, Інститут науки та міжнародної безпеки проаналізував звіт МАГАТЕ та прийшов до висновку, що Іран матиме достатню кількість палива для створення однієї бомби за один-два місяці²⁷.

У червні 2021 р. в Ісламській Республіці відбулися президентські вибори, на яких упевнену перемогу здобув представник консервативного політичного крила І. Раїсі, якого вважають відвертим противником США та Заходу. Під час своєї інавгураційної промови новообраний президент проголосив, що не продовжуватиме політику попереднього уряду та буде дотримуватися більш жорсткої позиції в переговорах із західними державами. Ключовим завданням іранського уряду в перемовинах щодо ядерної угоди він вбачає безумовне зняття з ІРІ всіх санкцій.

²³ France, Iran announce €23 billion Airbus deal. URL: <https://web.archive.org/web/20160129092946/http://www.france24.com/en/20160128-france-iran-agree-deals-airbus-peugeot-rohani-visit>

²⁴ Protesters march, France eyes business deals as Iran's Rouhani visits. URL: <https://web.archive.org/web/20160129101244/http://www.reuters.com/article/us-iran-europe-rohani-idUSKCN0V60TE>

²⁵ Люксіков М. Іран заявив про можливість збагачення урану до 90%. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/iran-zayavyv-pro-mozhlyvist-zbagachennya-uranu-do-90/>

²⁶ Іран швидко розширює виробництво збагаченого урану. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/iran-shvidko-rozshiryue-virobnitstvo-zbagachenogo-1665463434.html>

²⁷ Verification and monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council resolution 2231, 2015. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/21/09/gov2021-39.pdf>

Перші місяці президенства І.Раїсі демонструють, що своїми ключовими геополітичними союзниками нова іранська адміністрація вбачає в Росії та Китаї. 17 вересня 2021 р. у Душанбе на саміті Шанхайської організації співробітництва (ШОС) було оголошено про повноправне членство Тегерана в організації²⁸.

Президент Ірану І. Раїсі на саміті ШОС проголосив, що основною метою вступу до організації Ісламської Республіки стало поглиблення багатостороннього співробітництва з державами регіону, спільна боротьба з міжнародним тероризмом, а також формування єдиного геополітичного та економічного простору. Окремо лідер Ірану наголосив, що членство в ШОС, на його думку, допоможе країні боротися з негативними наслідками «тиранії та односторонніх санкцій із боку Заходу». Як вважає офіційний Тегеран, ШОС є потужним інтеграційним об'єднанням, яке здатне сформувати такі структури та механізми, що допоможуть його членам чинити успішний колективний опір західним економікам²⁹.

Зауважимо, що ідею надання Ірану статусу повноправного члена ШОС найактивніше лобювала Російська Федерація.

У своїх відносинах із КНР Іран робить акцент, насамперед, на економічну співпрацю між двома країнами. На сьогодні Пекін є ключовим торговельним партнером Ісламської Республіки. Окрім того, Китай активно інвестує в будівництво інфраструктурних об'єктів на території Ірану: доріг, мостів, об'єктів водної транспортної інфраструктури. 27 березня 2021 р. у Тегерані міністри закордонних справ двох держав підписали угоду про стратегічне співробітництво, термін якої становить 25 років³⁰. Метою укладання цієї угоди для Ірану було не лише отримання економічних дивідендів, а й посилення політичного партнерства з Китаєм на протигагу західним державам.

Щодо країн Близького Сходу, то тут регіональна зовнішня політика Ірану значною мірою націлена на протидію комплексу зовнішніх загроз та в основному ґрунтується не на дипломатичних механізмах, а на діяльності Корпусу вартових ісламської революції (КВІР) – військової гілки виконавчої влади Ірану – та підтримці шийтських формувань регіону, що є іранськими проксі-силами³¹.

Найзапеклішим ідеологічним ворогом Ірану в близькосхідному регіоні й надалі залишається Ізраїль. На сьогодні Іран звинувачує Ізраїль в організації кібератак на іранські ядерні об'єкти³².

Основними напрямками регіональної зовнішньої політики Ірану також є захист його інтересів на території Іраку. З приходом до влади нової адміністрації на чолі з І. Раїсі Іран зосередився на боротьбі з терористичними формуваннями антиіранського спрямування на території Іракського Курдистану. 9 вересня 2021 р. уже згаданий КВІР за допомогою

²⁸ Алимов Р. Renmin Wang: ШОС на самміте в Душанбе приняла решения в пользу расширения. URL: http://rus.sectsc.org/media_SCO/20210918/779909.html

²⁹ Iran denounces «unilateralism» as it becomes full SCO member. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2021/9/17/iran-denounces-unilateralism-as-it-becomes-full-sco-member>

³⁰ Defying U.S. China and Iran Near Trade and Military Partnership. URL: <https://www.nytimes.com/2020/07/11/world/asia/china-iran-trade-military-deal.html>

³¹ Нові підходи й старі інтереси: як зміниться зовнішня політика Ірану за нового президента? URL: <https://adastra.org.ua/blog/novi-pidhodi-i-stari-interesi-yak-zminitsya-zovnishnya-politika-iranu-za-novogo-prezidenta>

³² Ibidem.

безпілотного літального апарата завдав удару по чотирьох об'єктах антиіранських угруповань, у результаті чого їхні штаб-квартири були знищені. 20 вересня очільник Генерального штабу збройних сил Ірану Мохаммад Багері виступив із заявою про те, що Ісламська Республіка планує продовжити проведення операцій спрямованих на боротьбу з такими формуваннями. Також у вересні цього року відбулася зустріч між І. Раїсі та прем'єр-міністром Іраку М. Аль-Кадімі, на якій останній висловив подяку Ірану за його внесок у боротьбу з регіональним тероризмом³³.

Щодо ірано-українських відносин, то незважаючи на низку успішних спільних проєктів, вони супроводжувались різними скандалами та постійними дипломатичними звинуваченнями в недоброчесності. На сьогодні, коли світовій спільноті було надано переконливі свідчення постачання Іраном Росії, як країні агресору, зброї, зокрема безпілотників Shahed-129 і Shahed-191 та балістичних ракет, ці відносини опинилися на межі розриву.

Отже, в умовах сучасних геополітичних викликів іранське керівництво й надалі продовжує реалізовувати активну зовнішню політику, що спрямована на посилення ролі та значення ІРІ як на регіональному, так і на загальносвітовому рівнях.

Сучасна іранська зовнішньополітична доктрина ґрунтується на концепції ісламської влади, характерною рисою якої є ідея богообраності іранського народу та месіанська роль шіїтського ісламу, що мають бути реалізовані шляхом «експорту Ісламської революції».

Через призму цього бачення Іран вибудовує основні напрями його сьогодишньої зовнішньої політики. Щодо США та країн Європи, незважаючи на окремі періоди пошуку порозуміння та цивілізаційного компромісу, іранське керівництво й надалі використовує антизахідні наративи. Проти цих країн загалом спрямована також ядерна програма Ірану.

За таких обставин Росія і Китай визнаються стратегічними союзниками ІРІ, а їхнє багатостороннє співробітництво на сьогодні набиратиме все більш вагомих масштабів. Цьому сприятиме також вступ Ірану до Шанхайської організації співробітництва.

На близькосхідному напрямі Іран прагне посилити свої позиції як регіонального лідера, зокрема намагається підвищити свій авторитет борця з регіональним тероризмом. Головним ідеологічним противником в регіоні ІРІ і надалі вважає Ізраїль.

Щодо оцінки нинішньої російсько-української війни, то іранське керівництво не лише не засудило російську агресію а навпаки, намагається всебічно підтримувати путінський режим у його злочинній політиці щодо України.

Volodymyr Dubinskyu

Main directions of Iran's foreign policy in the context of current geopolitical challenges: approaches and perspectives

Abstract: The article identifies and analyses the main directions of the foreign policy of the Islamic Republic of Iran in the current geopolitical situation of the country. Attention is

³³ Iran's IRGC strikes «terrorists» in Iraqi Kurdistan: Tasnim. URL: <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2021/09/09/Iran-s-IRGC-strikes-terrorists-in-Iraqi-Kurdistan-Tasnim>

drawn to the «Theory of Educational Spaces», which helps to characterize the influence of the leading countries on the situation in the world and a particular region, including those related to Iran's interests. It focuses on the system of relations with the countries of the Western world – the United States, some European countries, the Eurasian space – China, and the Islamic world (Saudi Arabia, Turkey). A special place in the study is given to Russian-Iranian relations linked to the events of the Russian-Ukrainian war that began on 24 February 2022. At the same time, the author analyses the evolution of the content of Iran's foreign policy doctrine in the late 20th and early 21st centuries. It is noted that it is based on the ideas of the divinely chosen Iranian people and Muslim unity with the ideas of the special mission of Muslims and the messianic role of Shiite Islam in Iran. The author also determines and outlines the mechanisms for implementing the concepts of Iran's foreign policy in relations with various countries of the world, and highlights the prospects for their development.

Keywords: The Islamic Republic of Iran, foreign policy, concept, Islamisation, «theory of educational spaces», the Muslim community, Shiism, geopolitics, «export of the Islamic Revolution»